

**Орлова-Курилова О.В.**кандидат економічних наук,  
доцент кафедри менеджменту, статистики та економічного аналізу  
Луганського національного аграрного університету,  
м. Старобільськ**Orlova-Kurilova Olga**

Luhansk National Agrarian University, Starobilsk

## ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ ФУНКЦІОНУВАННЯ КЛАСТЕРІВ У СУЧАСНІЙ ЕКОНОМІЦІ

## ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF FUNCTIONING OF CLUSTERS IN THE MODERN ECONOMY

У статті досліджено специфіку функціонування кластерів у сучасній економіці. Конкретизовано, що саме у кластерах зазвичай розвиваються інноваційні компетенції, продукування та прогресування яких слугує трампліном довгострокової конкурентоздатності країни, регіонів та підприємств. Акцентовано увагу на тому, що концепцію кластерів слід відносити до прогресивного типу поширення взаємовигідної конкуренції, спрямованої на отримання результатів від спільних дій учасників кластеру. Зазначено доводить, що суперництво та співпраця в межах кластеру не є взаємовиключними поняттями. З'ясовані переваги функціонування кластерів для підприємств, регіонів та держави. Визначено, що кластери можуть чинити не лише позитивний вплив на зовнішнє оточення, а ще й негативний. Зокрема, є загрози, коли мережеві об'єднання можуть нищити навколишнє оточення та виступати регресом для території свого розташування. Описані основні переваги та недоліки функціонування кластеру, а також напрями запобігання роботі неефективних кластерів, які не дають жодних позитивних соціальних або економічних ефектів. Доведено що масштабність реалізації позитивних ефектів від функціонування кластеру залежить від низки умов: специфіки галузі, в якій працює кластер; стадії розвитку, рівня зрілості та конкурентоздатності кластеру; географічного розташування; необхідного досвіду у організаторів та ініціаторів щодо технологій створення кластеру; наявного ресурсного потенціалу на території функціонування кластеру; ступеня заінтересованості та підтримки місцевих органів влади у діяльності кластеру; розвиненості транспортної інфраструктури тощо. Наведений авторський формалізований опис виникнення та подолання картельної змови у кластері. Доведено, що картельну змову можливо нейтралізувати за допомогою відповідних інструментів ефективною політики стратегічних дій як силами учасників і управлінців кластеру, так і за через залучення зовнішніх сил (держави, органів місцевого самоврядування або сторонніх іноземних організацій). Визначено, що найліпшими інструментами підтримки роботи кластерів є: формування сприятливого інституціонального середовища; удосконалення нормативно-правової бази; сприяння розвитку міжрегіонального та міждержавного обміну інноваціями; залучення висококваліфікованих працівників з інших держав; підвищення фінансових гарантій для розробників інноваційних товарів та послуг тощо.

**Ключові слова:** кластер, картельна змова, конкурентоздатність, мотиваційний поштовх, інноваційний розвиток, інвестори, синергія, зайнятість, імідж регіону, фінансові гарантії.

В статье исследована специфика функционирования кластеров в современной экономике. Конкретизировано, что именно в кластерах, как правило, развиваются инновационные компетенции, продуцирование и прогрессирование которых служит трамплином долгосрочной конкурентоспособности страны, регионов и предприятий. Акцентируется внимание на том, что концепцию кластеров следует относить к прогрессивному типу распространения взаимовыгодной конкуренции, направленной на получение результатов от совместных действий участников кластера. Указанное доказывает, что соперничество и сотрудничество в рамках кластера не являются взаимоисключающими понятиями. Выявлены преимущества функционирования кластеров для предприятий, регионов и государства. Определено, что кластеры могут оказывать не только положительное влияние на внешнее окружение, но и отрицательное. В частности, существуют угрозы, когда сетевые объединения могут уничтожать окружающую обстановку и выступать регресом для территории своего расположения. Описаны основные преимущества и недостатки

функціонування кластера, а також направлення предотвращення работы неэффективных кластеров, которые не дают никаких положительных социальных или экономических эффектов. Доказано, что масштабность реализации положительных эффектов от функционирования кластера зависит от ряда условий: специфики отрасли, в которой работает кластер; стадии развития, уровня зрелости и конкурентоспособности кластера; географического расположения; необходимого опыта у организаторов и инициаторов относительно технологий создания кластера; имеющегося ресурсного потенциала на территории функционирования кластера; степени заинтересованности и поддержки местных органов власти в деятельности кластера; развитости транспортной инфраструктуры и тому подобное. Представлено авторское формализованное описание возникновения и преодоления картельного сговора в кластере. Доказано, что картельный сговор возможно нейтрализовать с помощью соответствующих инструментов эффективной политики стратегических действий как силами участников и управленцев кластера, так и за счет привлечения внешних сил (государства, органов местного самоуправления или посторонних иностранных организаций). Определено, что лучшими инструментами поддержки работы кластеров являются: формирование благоприятной институциональной среды; совершенствование нормативно-правовой базы; содействие развитию межрегионального и межгосударственного обмена инновациями; привлечение высококвалифицированных работников из других государств; повышение финансовых гарантий для разработчиков инновационных товаров, услуг и тому подобное.

**Ключевые слова:** кластер, картельный сговор, конкурентоспособность, мотивационный толчок, инновационное развитие, инвесторы, синергия, занятость, имидж региона, финансовые гарантии.

The article focuses on the fact that clusters are an important condition for the functioning of a market economy, the engine of technological progress and innovative development of business entities. Mutual competition within a particular cluster is a motivational impetus to create unique, product-specific services that can satisfy the general public. The specificity of the functioning of clusters in the modern economy is investigated. Modern globalization of the economy is increasingly demanding from domestic economic entities to strengthen their competitive advantages, which must be achieved in the conditions of unfavorable external environment: inflationary fluctuations, devaluation of national currency, unemployment, leakage of highly skilled workers abroad, etc. As the experience of highly developed and progressive countries shows, clusters play a crucial role in the process of forming a competitive business. It is stated that clusters usually develop innovative competencies, the production and progress of which serves as a springboard for the long-term competitiveness of countries, regions and enterprises. Attention is drawn to the fact that the concept of clusters should be attributed to the progressive type of expansion of mutually beneficial competition aimed at obtaining results from the joint actions of the cluster participants. This proves that cluster rivalry and cooperation are not mutually exclusive concepts. The benefits of clusters for businesses, regions and the state are explained. It is determined that clusters can not only have a positive effect on the external environment, but also negative. In particular, there are threats when network associations can destroy the environment and act as a backlash for their location. The main advantages and disadvantages of cluster functioning are described, as well as directions for the prevention of inefficient clusters that do not have any positive social or economic effects. It is proved that the scale of realization of positive effects on the functioning of the cluster depends on a number of conditions: the specifics of the industry in which the cluster operates; stages of development, level of maturity and competitiveness of the cluster; geographical location; the necessary experience with the organizers and initiators regarding cluster creation technologies; available resource potential within the cluster's functioning area; the degree of interest and support of local authorities in cluster activities; development of transport infrastructure, etc. The author presents a formalized description of the emergence and overcoming of cartel collusion in the cluster. It is proved that the cartel conspiracy can be neutralized with the help of appropriate instruments of effective policy of strategic action both by the participants of the cluster and by the involvement of external forces (state, local self-government bodies or foreign foreign organizations). At the time of the formation of cluster development tools that will contribute to the formation of only socially significant and economically viable network entities. It was determined that the best tools to support the work of clusters are: formation of a favorable institutional environment; improving the regulatory framework; facilitating the development of interregional and interstate innovation sharing; attracting highly skilled workers from other countries; enhancing financial guarantees for developers of innovative goods and services and more. The purpose of our further research is to develop an effective mechanism to support the functioning of innovative clusters in a crisis and to test the example of existing domestic clusters.

**Key words:** cluster, cartel conspiracy, competitiveness, motivational impetus, innovative development, investors, synergy, employment, image of the region, financial guarantees.

**Постановка проблеми.** Кластери є важливою умовою функціонування ринкової економіки, двигуном технологічного прогресу та іннова-

ційного розвитку суб'єктів підприємницької діяльності. Взаємна конкуренція у межах певного кластеру є мотиваційним поштовхом до

створення унікальних за властивостями товарів, специфічних послуг, які можуть задовольнити широкі верстви населення. Концепцію кластерів можна віднести до прогресивного типу поширення взаємовигідної конкуренції, спрямованої на отримання результатів від спільних дій учасників кластеру, що доводить те, що суперництво та співпраця не є взаємовключними поняттями. Проте не завжди функціонування кластеру чинить позитивний ефект на мікро- або макрорівнях. Є загрози, коли мережеві об'єднання можуть нищити навколишнє оточення та виступати регресом для території свого розташування. Основні переваги та недоліки функціонування кластеру, а також напрями запобігання роботі неефективних кластерів, які не дають жодних позитивних соціальних або економічних ефектів, слід розглядати та досліджувати більш глибоко.

#### **Аналіз останніх досліджень та публікацій.**

Теорія кластерів знайшла своє відображення у наукових працях різноманітних закордонних та вітчизняних учених. Концепції конкурентних переваг територій, у яких діє кластер, описані у працях видатного науковця М. Портера. Досить ґрунтовні наукові дослідження щодо особливостей територіального розміщення кластерів порушувалися у працях А. Вебера, Й. Тюнера, В. Лаунхарда, А. Леша тощо. Теоретичним ядром, яке дає можливість зрозуміти закономірності світової політики кластеризації економіки, вважається теорія «індустріальних округів» Дж. Бекаттіні. Вітчизняні вчені Л. Ганущак-Єфіменко, І. Гнатенко, І. Кукса аналізували розвиток інноваційного підприємництва у межах кластеру, визначали стратегії та механізми спільних дій учасників кластеру для досягнення взаємовигідного синергетичного ефекту. Тематиці формування соціально-орієнтованих кластерів були присвячені праці В. Бабінцева, С. Баженова, А. Корсуна, В. Макарова, К. Румянцева, А. Соседова, Ж. Шаповала та ін. Питання формування та оцінювання ефективності кластерної політики на макро- та мікрорівнях розглянуті в роботах О. Аверінюка, С. Древінга, М. Вінокурової, А. Кісельова, А. Колошина та ін. Незважаючи на досить високий рівень вивченості досліджуваної проблеми, зарубіжними і вітчизняними фахівцями не приділено належної уваги визначенню поруч із позитивними також негативних ефектів від функціонування кластерів. Глибина і масштабність поставленої проблеми, її актуальність і постійно зростаюча практична значущість вплинули на вибір теми статті, а також визначили її мету.

**Метою статті** є узагальнення основних переваг та недоліків функціонування кластеру, а

також визначення перспектив їхнього подальшого розвитку.

#### **Виклад основного матеріалу дослідження.**

Сучасна глобалізація економіки все більше вимагає від вітчизняних суб'єктів господарювання підсилення своїх конкурентних переваг, які необхідно здійснювати в умовах несприятливого зовнішнього оточення: інфляційних коливань, девальвації національної валюти, безробіття, витоку висококваліфікованих працівників за кордон тощо. Як свідчить досвід високорозвинутих та прогресивних країн, найважливішу роль у процесі формування конкурентноздатного підприємництва відіграють кластери. Саме у кластерах зазвичай розвиваються інноваційні компетенції, продукування та прогресування яких слугує трампліном довгострокової конкурентноздатності країни, регіонів та підприємств. В Україні кластери стали одним із найбільш актуальних напрямів дослідження за останні двадцять вісім років (що пояснюється появою приватної форми власності та розвитком ринкової економіки), хоча ідеї їх створення відомі світу ще з кінця 19 ст.

Кластери з наукового погляду – широко розповсюжене питання, яке постійно знаходиться у вирії наукової думки. Про їхню актуальність та популярність як об'єкта дослідження свідчать численні наукові праці та публікації. За підрахунками П. Маскелла та Л. Кебіра, тільки за період 1990–2004 рр. більш ніж 1300 наукових робіт було присвячено зазначеному явищу [1]. Витоки кластерної теорії зводяться до неокласичної економіки та робіт основоположника кембриджської школи А. Маршалла. Вчений першим описав, як діють округи промислових районів Великобританії, в яких підприємства в межах географічної близькості взаємодіяли одне з одним, що приводило до більш швидкого поширення нових ідей, поліпшення виробничого процесу. У період наукових відкриттів А. Маршалла ще не було ґрунтовного визначення поняття «кластер», однак великий економіст описав ефекти та ознаки кластерів, якими зараз користуються всі провідні компанії і держави. За дослідженням А. Маршалла, об'єднані дії підприємств у Йоркширському регіоні, які спеціалізувалися на виробництві вовни, відрізнялися наявністю постійного обміну корисних ідей, що сприяло їхньому розвитку. А. Маршалл також визначив, що малі підприємства, розташовані у промислових округах, досягли тих же ефектів, що і великі компанії. Ці переваги вчений відносив до виникнення ефекту економії від масштабу, причини появи якого він бачив у [2]:

- полегшенні розповсюдження знань;
- перевагах, які створені місцевим ринком праці, у напрямі зосередження людей;

– налагодженні мережі співробітництва між постачальниками та споживачами тощо.

Також А. Маршалл помітив явище концентрації галузей у конкретних секторах економіки, що не призвело до зниження привабливості або насичення ринку, а навпаки, у досліджуваних округах ця концентрація спонукала майбутніх інвесторів до відкриття нових підприємств. За висновками вченого, промислові райони шляхом створення позитивних зовнішніх ефектів відіграли значну роль у формуванні економічної могутності територій внаслідок накопичення та концентрації ефективної економічної діяльності. На основі досліджень А. Маршалла була фундаментально заснована теорія агломерацій, яку розповсюджували А. Пігу, Б. Олін, Ф. Перро, Г. Бекаттіні, П. Кругман тощо. Більш фундаментально проблематику кластерів було досліджено у подальшому М. Портером [3]. На думку вченого, кластер – це «сконцентровані за географічною ознакою групи взаємопов'язаних компаній, спеціалізованих постачальників послуг, фірм у відповідних галузях, а також пов'язаних з їхньою діяльністю організацій (наприклад, університетів, агентств зі стандартизації, торговельних об'єднань) у певних областях, що конкурують, але разом з тим і проводять спільну роботу» [4, с. 127].

Теоретико-методологічні аспекти створення, функціонування та підтримки кластерів поєднують різні підходи та напрями досліджень, які ґрунтуються на багатьох галузях науки: економіці, менеджменті, політології, соціології тощо. Крім того, є різноманітність підходів у визначенні кластерів, що пояснюється результатом існування багатьох шкіл у самій економіці та їх різних бачень щодо прийняття об'єкта дослідження. Наукові розробки та численні практичні приклади показують, що кластери можуть забезпечити низку стратегічних переваг для підприємств, регіонів та країни загалом [5–7]. Прикладами всесвітньо відомих об'єднань підприємств, які досягли значних успіхів за рахунок отримання кластерної синергії, є:

- «Кремнієва долина» (Каліфорнія);
- «Пластикова долина» (м. Тарнув, Польща);
- «Cosmetic Valley» (Франція);
- «Даедук» (Південна Корея);
- «Софія і Гренобль» (Франція);
- «Лубен» (Бельгія) та інші.

Позитивні ефекти, які пов'язані з існуванням кластеру, стосуються не лише його учасників. За рахунок дії так званого «переливу» позитивний ефект проникає далеко за межі сільового об'єднання. Такі ефекти найбільше відображаються у:

- зменшенні трансакційних витрат;
- економії на масштабах;

– ефективному обміну знань, підвищенні їхньої якості;

– створенні компаній, які можуть вчасно та швидко здійснювати диверсифікацію відповідно до потреб ринку;

– підвищенні привабливості країни та регіону для прямих іноземних інвестицій;

– розширенні соціального капіталу та зміцненні комунікаційних зв'язків;

– появи нових робочих місць, забезпеченні зайнятості;

– створенні сприятливого для інновацій середовища;

– поліпшенні міжрегіону через проведення виставкової діяльності учасниками кластеру;

– розвитку міжрегіональних торговельних відносин;

– здійсненні спільних операцій у певних сферах тощо.

Через зазначені ефекти підприємства, які активно беруть участь у кластерах, стають більш інноваційними (бо мінімізується ризик, збільшується фінансові гарантії, підвищується кадровий потенціал тощо). У таблиці 1 конкретизовані переваги кластерів з урахуванням позицій окремих підприємств, регіонів та національної економіки.

Водночас слід визнати, що масштабність реалізації позитивних ефектів від функціонування кластеру залежить від низки умов:

- специфіки галузі, в якій працює кластер;
- стадії розвитку, рівня зрілості та конкурентоздатності кластеру;
- географічного розташування;
- необхідного досвіду в організаторів та ініціаторів щодо технологій створення кластеру;
- наявного ресурсного потенціалу на території функціонування кластеру;
- ступеня заінтересованості та підтримки місцевих органів влади у діяльності кластеру;
- розвиненості транспортної інфраструктури тощо.

Слід також підкреслити, що, незважаючи на перелічені численні переваги від функціонування кластеру, вони не завжди повинні бути панацеєю для забезпечення конкурентоспроможності території та поліпшення соціально-економічної ситуації. Існує ціла низка бар'єрів або ризиків, які можуть блокувати появу позитивних переваг від діяльності кластерів, серед них:

- наявність у галузі домінуючої (бюджетотворюючої, високо конкурентної) компанії, яка візьме під контроль інших учасників кластеру та фактично узурпує владу, диктуючи та нав'язуючи іншим суб'єктам підприємницької діяльності свої «правила гри»;
- обмеженість у спеціалізації виробництва діючого кластеру, що може призводити до

слабкої здатності диверсифікації економіки та підриву її стійкості;

– мінімізація конкурентного тиску як усередині кластеру, так і за його межами, що може викликати зниження рушійних сил інновацій;

– надмірно невиправдана брендизація кластеру. Тобто коли працюючий кластер автоматично асоціюється з високою конкурентоспроможністю, що активно використовується для просування регіонів і залучення інвесторів. Проте насправді діючий кластер може буди простим скупченням не пов'язаних між собою підприємств, які збиткові та неефективні. У такому сенсі брендизація може призвести до невиправданих державних витрат, а також ввести в оману потенційних приватних інвесторів;

– функціонування кластеру в непотрібних для регіону галузях, що призводить до низького соціального ефекту від його дій.

Важливо також враховувати те, що вплив кластерів на розвиток територій неможливо визначати у короткостроковій перспективі, бо такий вплив проявляється у досить тривалому часі, що особливо помітно в кластерах, які працюють більше 50 років. Водночас слід врахо-

увати й ефект «старіння» кластеру. Так, хоча «старі» кластери відіграють позитивну роль для підвищення рівня зайнятості, доходів населення та утворення стартапів, проте вони не обов'язково мотивують суб'єктів регіону впроваджувати нові технології. Інколи така мотивація відсутня і у самому кластері. Тож можемо припустити те, що кластери з плином часу повинні адаптуватися до нового зовнішнього середовища та глобальних викликів, або вони вийдуть з фази стабільності та почнуть своє падіння.

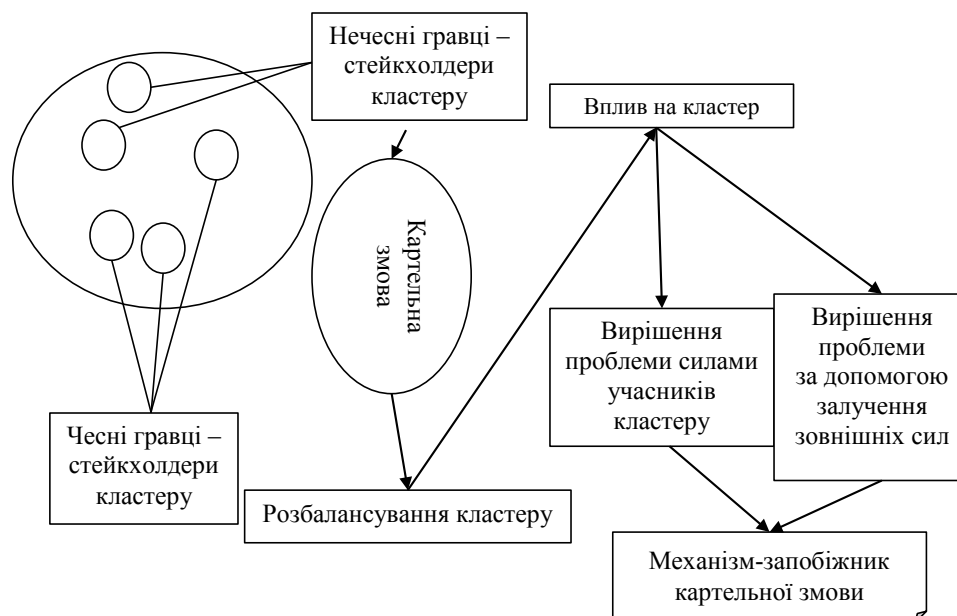
Досить спірними з проблематики нашого дослідження є наукові погляди дослідників Martin R. та Sunley P., які зазначають, що кластери іноді визначаються як добре розрекламований бренд, роль якого в сучасній економіці часто завищена [8]. Автори визначили, що вплив кластерів на економіку досить важко емпірично змоделювати, тому не можна стверджувати, що вони створюють позитивні зовнішні ефекти для економіки. Також, за їх поглядами, вплив кластерів на продуктивність та інновації є незрозумілими, і, можливо, що висока продуктивність та інновації в регіоні є причинами та підґрунтям створення кластерів, а не навпаки. Більше того,

Таблиця 1

**Переваги функціонування кластерів з позицій підприємств, регіону та національної економіки**

Переваги для підприємств	Переваги для регіону	Переваги для національної економіки
<ul style="list-style-type: none"> <li>– доступ до відносно дешевих спеціалізованих факторів виробництва;</li> <li>– розвиток людського капіталу та мобільність робочої сили;</li> <li>– розгалужена мережа поставальників;</li> <li>– синергетичний ефект для учасників кластеру;</li> <li>– розповсюдження інноваційних ідей в межах кластеру;</li> <li>– легший доступ до інфраструктури та ринкової інформації;</li> <li>– міцні позиції у виробничому сегменті;</li> <li>– спільний маркетинг;</li> <li>– створення цілісної управлінської системи у напрямі звернення за зовнішньою підтримкою до органів влади з метою лобювання інтересів кластеру;</li> <li>– краща конкурентна позиція на мікро-; мезо-; макро- та мегарівнях;</li> <li>– зниження фінансових та кредитних ризиків тощо</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>– позитивний успіх функціонування кластеру у регіону сприяє співпраці з іншими регіональними кластерами;</li> <li>– створення сприятливої атмосфери розвитку підприємництва у регіоні; приваблення у регіон, де діє кластер, інвесторів;</li> <li>– сприяння добросовісній регіональній конкуренції;</li> <li>– сприяння впровадження інновацій іншими суб'єктами господарювання за рахунок зростання конкуренції на ринку; розвиток наукової бази, вдосконалення напрямів освіти;</li> <li>– підвищення привабливості регіону для туристів та бізнесу;</li> <li>– поліпшення іміджу регіону;</li> <li>– активніша взаємодія між великим, середнім та малим бізнесом;</li> <li>– забезпечення регіональної зайнятості населення;</li> <li>– задоволення споживчих вимог населення у вузькоспеціалізованих товарах та дефіцитних послугах;</li> <li>– здатність до швидкої диверсифікації економічного розвитку регіону тощо</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>– збільшення макроекономічних показників за рахунок функціонування ефективних кластерів;</li> <li>– кластери є каталізаторами економічного відновлення та зміцнення соціальних гарантій;</li> <li>– підвищення експорту за рахунок випуску інноваційної продукції кластерами;</li> <li>– сприяння залучення іноземних інвестицій та людського потенціалу;</li> <li>– підвищення рівня інноваційності та конкурентноздатності національної економіки;</li> <li>– можливість більш швидкої диверсифікації національного виробництва; заростання бази оподаткування;</li> <li>– розвиток інституцій, які сприяють інноваційному розвитку національної економіки тощо</li> </ul>

Джерело: розроблено автором



**Рис. 1. Формалізований опис виникнення та подолання картельної змови у кластері**

*Джерело: розроблено автором*

R. Pouder стверджував, що кластери на подальших стадіях свого існування можуть навіть гальмувати розвиток інноваційних підприємств, що входять до їх складу [9]. Також є дослідження, які підтверджують зниження інноваційності суб'єктів разом із збільшенням критичної маси кластерів. Відповідні припущення змістовно пояснені у наукових розвідках Т. Фольта, які він виклав у статті «Geographical Cluster Size and Firm Performance» [10]. У цьому дослідженні аналізується взаємозв'язок між розміром територіального кластера та його стійкою ефективністю. Для перевірки автор використав дані 789 приватних і державних фірм, які працювали у галузі біотехнології та були засновані у США між 1973 і 1998 рр. Згідно з аналізом їхньої діяльності Т. Фольт доходить висновку, що кластери приносять користь фірмам у їхній здатності впроваджувати інновації шляхом патентування, залучення партнерів та фінансового капіталу. Водночас граничні переваги кластера зменшуються, коли вони стають великими. Автор доводить, що кластерна синергія може зіграти позитивну роль, коли в кластер входить близько 65 фірм. Після перетину цієї кількості показник патентів на досліджувані біотехнологічні підприємства починає різко знижуватися. З погляду інновацій, слід також враховувати, що кластери продукують проблему нечесної конкуренції окремих підприємств, які, користуючись географічною близькістю та міцними зв'язками між членами кластера, можуть намагатися запозичувати або використовувати технології, створені в клас-

тері, не беручи участі у витратах на їх виготовлення та виробництво. З цієї причини видається необхідним існування механізму-запобіжника, який забезпечить баланс в обміні знаннями між партнерами у структурі кластера та чесної конкуренції. Є також небезпека того, що кластери за певних умов можуть почати продавати власні продукти за завищеними цінами, перетворюючись на картельну змову. Формалізований опис виникнення та подолання картельної змови у кластері зображений на рис 1.

Виходячи з рис. 1, можемо констатувати, що вплив зазначених негараздів можливо нейтралізуючи за допомогою відповідних інструментів ефективною політикою стратегічних дій, за рахунок вирішення проблеми картельної змови силами учасників і управлінців кластера або через залучення зовнішніх сил (держави, органів місцевого самоврядування або сторонніх іноземних організацій).

**Висновки з проведеного дослідження.** Таким чином, можемо припустити, що загалом діяльність кластерів може чинити як позитивний, так і негативний вплив як на учасників кластера, так і на територію, в якій функціонує кластер. На часі формування інструментів кластерного розвитку, які будуть сприяти формуванню лише соціально значущих та економічно вигідних мережевих утворень. Найліпшими інструментами підтримки роботи кластерів є: формування сприятливого інституціонального середовища; удосконалення нормативно-правової бази; сприяння розвитку міжрегіонального та міждержавного обміну інноваціями;

залучення висококваліфікованих працівників з інших держав; підвищення фінансових гарантій для розробників інноваційних товарів та послуг тощо. Метою наших подальших дослі-

джень є розроблення ефективного механізму підтримки функціонування інноваційних кластерів в умовах кризи та апробація зазначеного на прикладі діючих вітчизняних кластерів.

#### Список використаних джерел:

1. Maskell P. and Kabir L. What qualifies as a cluster theory? In Asheim, B., Cooke, P. and Martin, R. Clusters and Regional Development: Critical Reflections and Explorations. Routledge, London, 2006.
2. Маршалл А. Принципы экономической науки. В 3-х т. М.: Прогресс-Универс, 1993. 1076 с.
3. Porter M. Clusters and Competition: New Agendas for Companies, Government, and Institutions. In On Competition. Boston: Harvard Business School Press, 2008. 414 p.
4. Porter M. The Competitive Advantage of Nations: With a New Introduction. N.Y.: Palgrave Tenth Edition, 1998. 855 p.
5. Гнатенко І. Методологічні основи інституціонального аналізу національної системи інноваційного підприємництва. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2018. № 6 (18). С. 70–74.
6. Гнатенко І. А. Феномен інноваційного підприємництва в національній економіці. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2019. Вип. 23, Ч. 1. С. 61–64.
7. Орлова-Курилова О. Детермінанти інноваційної діяльності в умовах системної кризи. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2017. № 25 (Ч. 1). С. 186–189.
8. Martin R. and Sunley P. Deconstructing Clusters: Chaotic Concept or Policy Panacea. *Journal of Economic Geography*, 2003. № 3. Pp. 5–35.
9. Pouder R., St. John C.H. Hot spots and blind spots: Geographical clusters of firms and innovation, 21. 1996.
10. Folta T., Cooper A., Baik Y. Geographic cluster size and firm performance. *Journal of Business Venturing*, 21. 2006. Pp. 217–242.

#### References:

1. Maskell P. and Kabir L. (2006). What qualifies as a cluster theory? In Asheim, B., Cooke, P. and Martin, R. Clusters and Regional Development: Critical Reflections and Explorations. Routledge, London.
2. Marshall A. (1993). Principy jekonomicheskoj nauki. V 3-h [Principles of economic science]. M.: Progress-Univers. 1076 p.
3. Porter M. (2008). Clusters and Competition: New Agendas for Companies, Government, and Institutions. In On Competition. Boston: Harvard Business School Press, 414 p.
4. Porter M. (1998). The Competitive Advantage of Nations: With a New Introduction. N.Y.: Palgrave Tenth Edition, 855 p.
5. Hnatenko, I. (2018). Metodologichni osnovy instytucionaljnogho analizu nacionaljnoji systemy innovacijnogho pidpryjemnyctva [Methodological bases of institutional analysis of the national system of innovative entrepreneurship]. *Ekonomichnyj visnyk Zaporizkoji derzhavnoji inzhenernoji akademiji-Economic Bulletin of Zaporizhzhya State Engineering Academy*, 6(18), 70-74. (in Ukrainian).
6. Hnatenko, I.A. (2019). Fenomen innovatsiinoho pidpryjemnyctva v natsionalnii ekonomitsi [The phenomenon of innovative entrepreneurship in the national economy]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii «Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo*, 23, 61–64. (in Ukrainian).
7. Orlova-Kurilova O. (2017). Determinanti innovacijnoji dijal'nosti v umovah sistemnoji кризи [Determinants of innovation activity in a systemic crisis]. *Naukovij visnyk Hersons'kogo derzhavnogo universitetu*. № 25 (Ch. 1). pp. 186–189. (in Ukrainian).
8. Martin R. and Sunley P. (2003). Deconstructing Clusters: Chaotic Concept or Policy Panacea. *Journal of Economic Geography*, 3. Pp. 5–35.
9. Pouder R., St. John C.H. (1996). Hot spots and blind spots: Geographical clusters of firms and innovation, *Academy of Management Review* 21.
10. Folta T., Cooper A., Baik Y. (2006). Geographic cluster size and firm performance. *Journal of Business Venturing*, 21. Pp. 217–242.